

Akkadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasal Yapısı

Turgut Yiğit*

Özet

Akkadlar Çağı(M.Ö. 2350-2150) Anadolu'da Eski Bronz Çağı'nın geç evresine rastlamaktadır. Henüz yazının kullanılmadığı bu dönemde Anadolu'nun siyasal yapısını tanımakta şüphesiz öncelikle arkeolojik kazıların sonuçlarına ve bununla birlikte Anadolu'ya dair kayıtları içeren Akkadlı krallara ilişkin belgelere bakmak durumundayız. Bunlar birlikte değerlendirildiğinde, genel olarak söz konusu dönem Anadolu'sunun siyasal yapısı için, belli bir gücü elinde tutan ve çevresindeki daha küçük yerleşim birimlerini ve bölgesini kontrol edebilen, saray ve bunun yanı sıra başka amaçla, belki kamu binaları olarak kullanılmış, büyük ölçekli mimari yapılara sahip, etrafı surla çevrilmiş şehirlerin, şehir devletlerinin varlığı söylenebilir.

Mezopotamya'da varlıkları M.Ö. III. binyılın ortalarından itibaren izlenebilen Akkadlar, M.Ö. XXIV. yüzyılın ortalarından itibaren de kral Sargon'un önderliğinde, Önyasya'da çok geniş alana yayılacak olan bir imparatorluk kurmuşlardır. Akkadlar çağı (2350-2150), Anadolu'nun Eski Bronz çağı'nın geç evresine rastlamaktadır. Bu dönemde henüz yazının kullanılmadığı Anadolu'da siyasal yapıyı tanımakta yararlanacağımız kaynaklar şüphesiz Anadolu dışında yazıyı kullanan kavimlerin, yani Akkadlar'ın, bu coğrafyaya ilişkin olmak üzere yazılı belgelerinde aktardıkları bilgiler, yapılan kazılar ve yüzey araştırmalarında Eski Bronz III dönemine ilişkin elde edilen buluntulardır.

Anadolu'da Eski Bronz III çağına (M.Ö.2300-2000) ilişkin arkeolojik araştırmalar, farklı bölgelerinin bu dönemde farklı gelişmelere sahne olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, arkeolojik bulgulara göre, bu dönem Anadolu'sunun siyasal yapısına ilişkin yorumlarda bulunabilmek için öncelikle bölgelere göre ayrı ayrı üzerinde durmak uygun olacaktır. Konuyu kazı yerlerindeki siyasal yapıya ilişkin yorumlara olanak tanıyan buluntular, yine aynı açıdan fikir verebilen yerleşmelerin konumu,

* Yrd.Doç.Dr.,A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı.

boyutları açısından genel olarak; kazı raporlarında, bunlara dayalı yapılan incelemelerde ileri sürülenlere dikkat ederek ele almak gerekir.

Orta Anadolu'ya baktığımızda, yapılan kazılar sonucunda Eski Bronz III döneminin temsil edildiği yerleşmeler tespit edilmiştir. Orta Anadolu'nun, batı, kuzey ve güneye göre bu dönemde daha çok dikkati çeken yerleşmelere sahne olduğunu kabul etmek gerekir. Güneydoğu bölgesi ise, aşağıda değineceğimiz üzere, siyasal yapıya dair yorumlara en çok imkan veren kazıların yapıldığı yerdir.

Orta Anadolu'da yapılan kazılar ve yüzey araştırmaları, burasının Eski Bronz Çağı'nda yoğun bir yerleşime sahne olduğunu ortaya koyar¹. Çorum'un Alaca ilçesi yakınlarındaki Alaca Höyük'te yapılan kazılar sonucunda Anadolu'nun Eski Bronz dönemine ait olmak üzere çok önemli buluntular veren on üç mezar ortaya çıkarılmıştır. Bir defa değil, tekrar tekrar kullanılmış olan bu mezarlara bırakılmış eşyalar dolayısıyla mezarların kimlere ait olduğu yolunda yorumlar yapılabilmektedir. Alaca Höyük'ün III. kültür katına ait olan bu zengin mezar buluntuları, mezarlara gömünün Erken Bronz III döneminde yapıldığını göstermektedir². Bu zengin buluntular o dönem Orta Anadolu'sunun dini ve sosyal yaşamı hakkında fikirler verdiği ve o dönem sanatını ortaya koyduğu gibi, siyasal yapıya dair ipuçları da sunar. Alaca Höyük'ün bu dönemde güçlü ve zengin bir krallık yeri olduğu ve söz konusu mezarların da yerel krallık ailesine ait oldukları kabul edilmektedir³. Yazı olmadığı için bu mezarlara gömülenlerin kimliğini tabii ki bilemiyoruz. Ancak buluntular onların Eski Bronz III döneminde Alaca Höyük'te hüküm süren bir sülale olduğuna işaret eder.

Alaca Höyük'le aynı bölgede, Yozgat'ın Sorgun ilçesi yakınlarındaki Alişar'da yapılan kazılar sonucunda buranın kalkolitik devirden başlayarak iskan edilmiş ve bölgesinin önemli yerleşmelerinden biri olduğu saptanmıştır. Alişar'ın III. tabakasının Eski Bronz III'e ait olduğu ortaya konulmuştur⁴. Konumuz açısından dikkat çekici yönlerden biri burada etrafında kerpiç duvarlı sur bulunan bir yerleşmenin söz konusu olduğudur⁵. Alişar için de Eski Bronz III'de Alaca Höyük gibi, bölgesinin güç ve idare merkezi olduğu söylenebilmektedir.

¹ U.B.Alkım, *Anatolia I*, Geneva 1968, s.118.

² H.Z.Koşay-M.Akok, *Alacahöyük Kazısı, 1963-67 Çalışmalar ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, Ankara 1973, s. XI; Alkım, a.g.e., s.124.

³ S.Lloyd, *Early Highland Peoples of Anatolia*, London 1967, s.20.

⁴ Alkım, a.g.e., s.123; J.Yakar, 7Yie *Later Prehistory of Anatolia, The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*, 1985, I, s.198.

⁵ J.Mellaart, "Anatolia, c.2300-1750," CAH 1/2, Cambridge 1971, s.688.

M.Ö. II.binyıl başlarında Anadolu'da çok önemli bir merkez olarak karşımıza çıkan Kültepe (Kanes), Eski Bronz III devrinde 13-11 tabakaları ile temsil edilir⁶. Eski Bronz III'te Kültepe Anadolu'nun dikkate değer yerleşmelerinden biri olarak karşımıza çıkar. Büyük yapıların varlığı ve şehir etrafındaki tahkimat buranın çok iyi bilinen M.Ö. II. binyıl tarihinden önce de önemli bir merkez olduğu yolunda fikirler verir. Belki de Kültepe, Eski Bronz III'te, sonraki dönemdeki belirgin rolü olan, ticaretle ilgili olarak diğer bir kaç Anadolu şehriyle beraber tebarüz etmişti⁷. Nitekim biz aşağıda ele alacağımız üzere, Akkadlı S argon ile ilgili yazılı bir belge vasıtasıyla Anadolu ve muhtemelen Mezopotamya arasında bu dönemde ticaret yapıldığını biliyoruz. Kültepe için , yukarıda değindiğimiz iki merkezde olduğu gibi, buranın da Eski Bronz III'te bir yerel sülalenin oturma yeri olabileceği ileri sürülmektedir⁸.

Aksaray yakınlarında Yeşilova'da bulunan Acemhöyük'te Eski Bronz III'ün VIII. tabakada yaşandığı anlaşılmıştır⁹. Konya yakınlarında Karahöyük'te de Eski Bronz III V-VI. tabakalardadır¹⁰. Bu höyüklerin Eski Bronz III döneminde önemli merkezler olduğu yine buluntularla, yerleşmenin boyutlarıyla anlaşılabilir.

Ankara'nın hemen güneyindeki kazı yerlerinden Karaoğlan'da Eski Bronz III dönemi V. tabakada yaşanmıştır. Üç evreli olan V. tabakada sur kalıntılarına rastlanmadığı ve bu yönüyle Anadolu'daki önemli Eski Bronz yerleşmelerinden ayrılan Karaoğlan'da bu çağın dikkat çekici olduğu hafiri tarafından belirtilmektedir. Mimari kalıntılar dolayısıyla, gelişmiş bir yerleşmenin, iş bölümü, hiyerarşi ve mülkiyeti tanıyan bir topluluğun varlığının Karaoğlan için kabul edilebileceği ileri sürülmektedir¹¹.

Ankara'nın güneybatısındaki Ahlatlıbel'de Eski Bronz III yerleşmesinde yapılan kazılarda bir kale ve onu çevreleyen bir sur

⁶ J.Yakar, "Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia," *An.St.* 35(1985), s.34; Yakar, *The Later Prehistory.I*, s.199.

⁷ J.Mellaart, *The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia*, Beirut, 1966, s.179,190; M.Mellink, "The Early Bronze Age in West Anatolia," *The End of the Early Bronze Age in the Aegean* (ed. Gerald Cadogan), Leiden 1986, s. 139.

⁸ Yakar, *An.St.* 35, s.34

⁹Yakar, *The Later Prehistory. I*, s. 199-200.

¹⁰ S.Alp, "Karahöyük Kazısı," *Bellekten* 31, s.457; S.Alp, "Karahöyük Kazısı," *Bellekten* 37, s.435.

¹¹ R.O.Ank, "Karaoğlan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığındaki Özellikler," *III.Türk Tarih Kongresi 1943*, Ankara 1948, s.48-49, 58-59.

kalıntısı ortaya çıkarılmıştır¹². Yine ortaya çıkarılan yapılar, büyüklüğü, ele geçen diğer buluntular buranın, sıradan bir müstahkem mevki olamayacağını, önemli bir kişinin, belki bir yerel kralın kalabalık maiyetiyle beraber yaşadığı yer olabileceğini işaret ettiği belirtilir¹³. Yine Ankara yakınlarındaki Koçumbeli de Ahlatlıbel ile ortak özelliklere sahip¹⁴, yani yerel bir sülalenin oturma yeri olarak öne sürülür¹⁵. Ankara'daki bir başka Eski Bronz III merkezinde, Etiyokuşu'nda yapılan kazılarda etrafı bir sur ile çevrilmiş olan yerleşmenin zaman içinde gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır¹⁶.

Güneybatı Anadolu'da Denizli'nin Çivril ilçesi yakınlarındaki Beycesultan'ın VI-XII tabakaları Eski Bronz III devrine aittir¹⁷. Surla çevrilmiş bir yerleşmedir. Beycesultan da yukarıda değindiğimiz Anadolu'nun diğer bölgelerindeki bu çağ yerleşmeleri gibi bölgesinin merkezi konumunda olmalıdır.

Güney Anadolu'nun da Eski Bronz devrinde iskan edildiği kazılar sonucunda görülmektedir. Burada, bizim Eski Bronz III çağını tanımamıza imkan veren Tarsus Gözlükule'de söz konusu dönem dört evreli olarak belirlenmiştir¹⁸, ilk evre küçük mimari kalıntılar sunarken, ikinci evrede ilk megaron planlı yapılar görülür. Üçüncü evre ile artık büyük bir şehir yerleşmesinden bahsetmek mümkündür. Tahkim edilmiş olan bu yerleşmenin de yerel bir krallığın merkezi olabileceği ileri sürülür¹⁹.

Batı Anadolu'da Eski Bronz yerleşmeleriyle ilgili olarak şüphesiz göze çarpan Troia'dır. Çanakkale Boğazı'nın Ege girişindeki Hisarlıktepe'deki Troia'da Ilc-g evreleri Eski Bronz III dönemine tarihlenmektedir²⁰. Troia'nın II. tabakasında bir sur duvarı ve bunun yanı sıra saray olabileceği belirtilen büyük yapı kompleksleri bulunduğundan bahsedilir²¹. Meşhur Troia hazinesinin de ait olmasıyla dikkati çeken

¹² Hamit Zübeyr, "Ahlatlıbel Hafriyatı," *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* 2(1934), s.6.

¹³ Hamit Zübeyr, *a.g.e.*, s.8,12; Alkım, *a.g.e.*, s.121; J.Yakar, *The Later Prehistory. I*, 1985, s.39,66; Yakar, *An.St.35*, s.33.

¹⁴ B.Tezcan, *1964 Koçumbeli Kazısı*, Ankara 1966, s.11.

¹⁵ Alkım, *a.g.e.*, s.122; *Ydkar The Later Prehistory. I*, s.39,66.

¹⁶ Ş.A.Kansu, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Etiyokuşu Hafriyatı Raporu (1937)*, Ankara 1940, s. 19-20.

¹⁷ S.Lloyd-J.Mellart, *Beycesultan I*, London 1962, s.58 vd.

¹⁸ H.Goldmann, *Excavations at Gözli Kule, Tarsus II*, New Jersey 1956, s.32 vd.

¹⁹ Alkım, *e.g.e.*, s.83.

²⁰ C.W.Blegen, *Troy 7,1,1950*, s.201 vd.

²¹ Blegen, *a.g.e.*, s.205.

Erken Bronz III dönemi Troia'sının bir kralın oturma yeri olarak tanımlanabileceği üzerinde durulur²².

Bursa'da Uluabat Gölü kıyısında keşfedilen Dorak mezar buluntularının da bu mezarların yerel bir kral ve karısına ait olabileceği izlenimini verdiği belirtilmektedir²³.

Kuzey Anadolu Eski Bronz Çağı'nda Anadolu'nun diğer bölgelerine bakarak daha az iskan edilmiştir. Eski Bronz devrinin yaşandığı tespit edilen yerleşmelerden Bafra'nın kuzeybatısında Kızılırmak kıyısındaki İkiztepe, Samsun'daki Dündartepe ve Samsun'un güneyindeki Kavak'ta yapılan araştırmalarda bu dönem mimarisinin zayıf olduğu ve bir idari merkezi gösteremeyeceği belirtilir²⁴. Ancak, Eski Bronz III'ten sonraki dönemde, kazıların ışığında, Kızılırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü yerdeki bir krallığın merkezinin İkiztepe olabileceği ileri sürülmektedir²⁵.

Yine kuzey Anadolu sınırlarına dahil edebileceğimiz Eski Bronz III dönemine tarihlenen Tokat'ın kuzeyinde Erbaa bölgesindeki Horoztepe mezarlığının²⁶, Alaca Höyük mezarlarından en geç olanlarıyla çağdaş ya da onlardan daha geç olabileceği, bu mezarların en erken 2100'lere ait olabileceği belirtilir²⁷. Mezar buluntuları Alaca Höyük kral mezarları buluntularıyla benzerlik göstermektedir. Amasya'nın Mahmatlar köyünde bulunan, bir mezara ait olup olmadığı kesin olarak anlaşılamayan defneye ait eserler de Alaca Höyük eserleriyle benzerlik gösterir²⁸. Horoztepe ve Mahmatlar'ın o devrin müstahkem şehirleri olmadığı, ancak bölgelerindeki arazilerin sahibi beylerin oturma yerleri olduğu yolunda fikirler vardır²⁹.

Anadolu'nun doğu ve güneydoğusuna bakıldığında, burada Eski Bronz döneminin kazılan höyüklerde önemli ölçüde temsil edildiği ve güneydoğu bölgesinin yoğun iskan gördüğü anlaşılır, islahiye bölgesindeki Tümen Höyük'te yapılan kazılarda III'd-e safhalarının Eski Bronz III'e ait oldukları ve bu evrelerde Tilmen Höyük'ün önemli bir

²² Blegen, *a.g.e.*, s.372; S.Lloyd, "The Early Settlement of Anatolia," *The Dawn of Civilization*, London 1961, s.187; Yakar, *The Later Prehistory*. I, s. 39, 66.

²³ Lloyd, *The Dawn of Civilization*, s. 188; Lloyd, *Early Highland.*, s.29.

²⁴ Yakar, *An.St.* 35, s.29.

²⁵ U.B.Alkım-H.Alkım-Ö.Bilgi, İkiztepe I, Ankara 1988, s.58.

²⁶ Yakar, *An.St.* 35, s.31; Yakar, *The Later Prehistory*. I, s.201-202.

²⁷ Özgüç-M.Akok, *Horoztepe, Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskan Yeri*, Ankara 1958, s.31.

²⁸ H.Koşay-M.Akok, "Amasya Mahmatlar Köyü Definesi," *Belleten* 14(1950), s.481,483.

²⁹ Özgüç-Akok, *a.g.e.*, s.32.

iskana sahne olduğu ortaya konulmaktadır³⁰. M.Ö.III. binyılın son çeyreğinde kalabalık bir yerleşme olan Tilmen Höyük ve yine bu bölgedeki Gedikli'nin aynı zamanda bölgelerinin idare merkezi konumunda oldukları ileri sürülmektedir³¹. Güneydoğudaki şehirleşmenin örnekleri olarak bu döneme ait olmak üzere Kargamış, Zincirli, Samsat ve Lidar Höyük'ün de adları verilir³².

Keban baraj gölü altında kalan, 11-13 tabakaları Eski Bronz III devrine tarihlenen Tepecik³³, bu çağda bir şehir yerleşmesinden çok büyükçe bir köy veya bir kasaba olarak tanımlanmaktadır³⁴. Yine aynı bölgedeki Korucutepe'nin E evresi Eski Bronz III'ün eski, F evresi geç dönemlerine konulmaktadır³⁵. Korucutepe'nin bu bölgenin önemli yerleşmelerinden biri, hatta belki bulunduğu yerin idare merkezi olduğu yolunda görüşler vardır³⁶. Tıpkı Korucutepe gibi bölgenin önemli bir yerleşmesi olan Norşuntepe'de VI. tabaka Eski Bronz III'e aittir. VII ve VIII. tabakalar Eski Bronz III'ün eski evrelerine aittirler³⁷. VI. tabakaya ait olmak üzere bir beyin oturmuş olabileceği şeklinde kullanımına ilişkin yorumlar yapılabilen ana bölüm niteliğinde kısmı bulunan anıtsal bir yapının kalıntıları ortaya çıkarılmıştır³⁸. Eski Bronz Çağı'nın son evresinde Norşuntepe'de VI. tabakada (ca.2200) gelişmiş binalar varken, daha mütevazı binaların bulunduğu yerlerin gittikçe önemini kaybettiği ve burasının herhalde diğerlerinin bağlı olduğu bir merkez konumuna geldiği gibi, Norşuntepe'nin bölgesinin merkezi olabileceği yolunda görüşler belirtilir. Hatta sadece Norşuntepe değil yukarıda sözünü ettiğimiz Korucutepe, Tepecik ve yine bu bölgede yer alan Tülintepe ve Könk'ün de, diğer daha küçük yerleşmeleri kontrol eden yerler olması gerektiği üzerinde durulur. Bu durum sadece bu bölgeye özgü olmayıp Anadolu'nun diğer kısımlarının çoğu için de Eski Bronz Çağı'nın karakteristik özelliği olduğunu artık biliyoruz³⁹. Norşuntepe'deki ve daha

³⁰ U.B.Alkım, "Dördüncü Dönem Tilmen Höyük Kazısı (1962)," *TAD* 12 (1962), s.7; U.B.Alkım, "islahiye Bölgesi Araştırmaları ve Tilmen Höyük Kazısı," *TAD* 13 (1964), s.8.

³¹ Alkım, *Anatolia I*, s.94; Yakar, *The Later Prehistory*. I, s.47; II, s.399.

³² Yakar, *a.g.y.*

³³ U.Esin, "Tepecik Kazısı, 1970," *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, 1972, s.137 vd.

³⁴ U.Esin, "Tepecik Kazısı, 1974," *Keban Projesi 1974-75 Çalışmaları*, 1982, s.93 dn.59.

³⁵ M.N.van Loon, *Korucutepe II*, New York 1978, s.6.

³⁶ Yakar, *a.g.e B*, s.280.

³⁷ H.Hauptmann, "Norşuntepe Kazısı,1969," *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, 1971, s. 71 vd; H.Hauptmann, "Norşuntepe Kazılan, 1973," *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, 1979, s.43 vd.

³⁸ H.Hauptmann, "Norşuntepe Kazılan, 1971," *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, 1974, s.72 vd.

³⁹ H.Hauptmann, "Kalkolitik Çağdan İlk Tunç Çağının Bitimine Kadar Norşuntepe'de Yerleşmenin Gelişimi," *VIII.Türk Tarih Kongresi* I.cilt, s.63.

genel olarak bu bölgedeki Eski Bronz III'de şehirleşmenin Mezopotamya etkili olduğu kabul edilmektedir⁴⁰.

Eski Bronz III devrinin Anadolu'daki genel görünümüne baktığımızda, orta , güney ve güneydoğuda bu dönemde şehirlerin bulunduğu, hatta buralardaki kazılarda ortaya çıkarılan buluntular, bilhassa mimari buluntular, bize büyük yerleşmelerin tek başına egemen şehir devletleri olduğu yolunda izler sunar. Şehir devleti olarak Anadolu Eski Bronz III yerleşmelerini tanımlamak belki sadece arkeolojik verilere bakarak erken söylenmiş olabilir, ancak bilhassa Keban baraj gölü altında kalan Norşuntepe gibi büyük boyutlu ve dikkat çekici mimari kalıntılara sahip yerleşme için bunu söylemek daha kolaydır. Bunun yanı sıra yine o bölgenin höyüklerinden Korucutepe, Tepecik, Tülintepe, Gaziantep bölgesindeki Tümen Höyük 'ün buldukları bölgenin merkezi konumunda olabileceklerine yukarıda değinildi. Orta Anadolu'da da yine yukarıda bahsettiğimiz Ahlatlıbel, Koçumbeli, daha kuzeyde Alaca Höyük, Alishar, batıda Troia, güneyde Tarsus Gözlükule için de aynı yönde yorumlar bulunduğu değinildi. Nitekim, aşağıda ele alacağımız üzere, çok sınırlı sayıdaki yazılı belgelerdeki kayıtlarla da yorumlar yapılabilen Anadolu'nun o dönem siyasal yapısına, yine sınırlı sayıdaki kazılarda ulaşılan Eski Bronz III dönemine ait bulguların yorumları paralellik göstermektedir.

Anadolu'da şehir kavramının ilk ortaya çıkışı için, orta, güney ve güneydoğuda olmak üzere Eski Bronz II dönemi gösterilmektedir⁴¹. Eski Bronz III dönemi şehirleşmenin hız kazandığı ve Anadolu'da şehir devletlerinin varlığının ortaya konulduğu süreç⁴² olarak belirlenebilir. Bunu hem kazılarda bu döneme ait saray, kamu binaları olarak yorumlanabilen çok odalı büyük boyutlu binaların açığa çıkarılması ve asıl olarak aşağıda değineceğimiz yazılı kaynaklardaki ilgili kayıtlarla söyleyebiliyoruz. Eski Bronz III dönemi Anadolu'da belli bir bölgede hakim olan siyasal askeri gücü erinde bulduran sülalelerin ortaya çıkış dönemi olarak belirlenir⁴³. Söz konusu döneme ait buluntuların değerlendirilmesi, şehirlerin ortaya çıkışı, ortak tarım çalışması, sosyo-politik organizasyonlar, metal işleme sanatı, yani profesyonellik gerektiren toplum ihtiyacına yönelik çalışmalar, yani iş bölümü, buna bağlı olarak toplumsal tabakalanma, artık şehirleşme ve Anadolu'da bu dönemde çok sayıda şehir devletinin olduğuna⁴⁴ dair yorumlara kuwet

⁴⁰ Yakar, a.g.e. II, s.276.

⁴¹ Yakar, a.g.e. I, s.47.

⁴² Yakar, a.g.e. I, s.36; II, s.280,399.

⁴³ Yakar, a.g.e. I, s.36; II, s.280.

⁴⁴ Alkım, *Anatolia I*, s.81.

kazandırır. Anadolu'nun batısı, bu anlamda orta ve güneydoğusu kadar gelişmemiştir⁴⁵. Keban havzası, Malatya bölgesi önemli yerleşmelerindeki araştırmalar ve bu bölgenin güneyindeki Mezopotamya ile olan ilgisi dikkate alındığında, burada şehirleşmenin başlamasında ve şehir devletlerinin, ya da önemli idari organizasyonların merkezlerinin oluşmasında, Mezopotamyalı daha önce gelişmiş örneklerin model oldukları düşünülmektedir⁴⁶.

Eski Bronz III Anadolu yerleşmelerinde sur duvarlarının ortaya çıkarılması sürekli dış tehdidin olduğunu gösterir. Anadolu'nun ileri sürülen siyasal yapısına yani şehir devletleri ve bunların birbiriyle olabilecek mücadelelerine bağlanabileceği gibi bu durum, dışarıdan istila hareketlerine de dikkati çeker. Mezopotamyalılar'ın yazılı belgeleriyle ve arkeolojik kanıtlarla da bildiğimiz Anadolu'ya bu dönemdeki askeri seferlerinden başka ve belki daha önemli olmak üzere Anadolu'ya olan göçlerden, istilalardan söz edilebilir. Nitekim bu göçlerin, istilaların daha sonraları yazılı belgelerle tanıdığımız Luwilerle ilgili olabileceği yolunda görüşler vardır⁴⁷. Hurriler'in de bu dönemde Kilikya'da buldukları ileri sürülür⁴⁸.

Arkeolojik kazıların sonuçlarını genel olarak ele alıp söylemeye çalıştığımız Anadolu'nun Eski Bronz III dönemi, yani Mezopotamya'daki Akkadlar çağı, siyasal yapısına ilişkin, Akkad krallarını konu alan yazık belgelerde neler olduğuna da bakmak gerekir. Akkadlar döneminde Anadolu'nun siyasal yapısıyla ilgili yorumlarımızı yazılı belgeler dolayısıyla da yapma imkanına sahip olduğumuzdan yukarıda bahsetmiştik. Şüphesiz bu belgeler Akkad krallarının icraatını konu alan belgelerdir. Bilindiği üzere bu dönemde henüz Anadolu'da yazı yoktur. Anadolu ile ilgilenen ve bu ilgileri yazılı belgelerdeki kayıtlarla da takip edilebilen Akkadlı krallar Sargon ve onun torunu Naram-Sin, bu halde Anadolu'nun protohistorik devirlere girmesine de neden olmuşlardır.

⁴⁵ Mellink, *a.g.e.*, s.139.

⁴⁶ Yakar, *a.g.e.*, I,s.47; II, s.276.

⁴⁷ S.Lloyd, *Early Highland*. S, 38; J.Mellaart, "The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean," *AJA* 62 (1958), s.26; J.Mellart, *The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia*, Beirut 1966, s.177. Mellaart, *AJA* 62'de Hititler ve Palalar'ı da bu istila hareketine katar.

⁴⁸ Mellaart, *AJA* 62, s.24; Mellart, *The Chalcolithic*, s.171.Hurriler üçüncü binyılda Doğu Anadolu'nun yerleşikleri olduğu ileri sürülür: C.A.Burney, "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age," *An.St.* 8(1958), s.166; H.Z.Koşay, "Pulur(Sakyol) Kazısı 1969," *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, 1971, s.99 vd.

Sar tamhari (muharebenin kralı) adıyla tanınan metinler Anadolu'ya ilişkin en eski yazılı kayıtları içerir. Mezopotamya'da Mısır'da Tel el Amarna'da ve Boğazköy arşivinde bu metinlerin nüshaları ele geçmiştir⁴⁹. Sargon'un Anadolu'ya seferini konu alan metinde anlatılanlar özet olarak şöyledir: "(öy.1-12) Öncelikle krala Bursahanda'ya değin yolun zorlukları, geçilmez olduğu, zahmetli olduğu anlatılmaktadır, (öy.13-20) Daha sonra tüccarların kralın huzuruna çıkarak, savaşı olmadıklarını belirterek Sargon'dan yardım istemeleri vardır. Bu tüccarlar Anadolu'daki Bursahanda(Purushanda)⁵⁰ şehrinde olmalı ve şikayetlerinin konusu da Anadolu'ya yerli bir kral olan Nur-daggal olmalıdır, (öy. 21-27) Sargon'un sorması üzerine tekrar Bursahanda'ya değin yolun güçlüklerinden bahsedilir, (ay.3-12) Metnin arka yüzünün ilk bölümünde Anadolu'ya kral Nur-daggal'm ve onun hitap ettiği savaşçıların Sargon'a meydan okur tarzındaki ifadeleri yer alır. Hemen arkasından da Sargon'un Nur-daggal'm şehrinde ele geçirdiği anlatılır. Sargon, metinden anlaşıldığına göre şehrin surlarını yıkmış ve herhalde ciddi bir direnmeyle karşılaşmaksızın ele geçirmiştir, (ay. 13-23) Nur-daggal Sargon'un huzuruna getirilmesi, Sargon'un Nur-daggal'a çıkışması ve onun merhamet dilemesi..."

Metnin Tell el Amarna nüshasında tüccarları sıkıntıya uğratan şikayete konu olan Anadolu'ya kral Nur-daggal'in şehrinin adı kesin olarak belli olmamaktadır. Sargon'un Bursahanda(Purushanda)'ya değin yolları sorması ve ona bu yolun güçlüklerinin anlatılması ilk olarak Nur-daggal'ın şehrinin Purushanda olması gerektiğini akla getirir. Nitekim

⁴⁹ Bu metinlerin Tell el Amarna nüshası VAS XII Nr.193'te çivi yazılı kopyası yayınlanmış, O.Schroeder, "Die beiden neuen Tontafeln," MDOG 55 (1914), s.39-45'te tercümesi verilerek işlenmiştir. E.Weidner, Der Zug Sargons von Akkad nach Kleinasien, BoSt VI,1922, s.62-71'de transkripsiyon ve tercümesi ile yayınlanmıştır. Bir tercüme ve inceleme de W.F.Albright, "The Epic of the King of Battle: Sargon of Akkad in Cappadocia," JSOR 7 (1923), s.1-20'de verilmiştir. Asur nüshasının KAV 138'de çivi yazılı kopyası yayınlanmış, Weidner, BoSt VI, s.75'te üzerinde durulmuş, transkripsiyonu verilmiştir. Boğazköy nüshası KBo III 9 (BoTU 1) , H.G.Güterbock, "Die Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200,Zweiter Teil Hethiter," ZA 44 (1938), s. 45-46'da transkripsiyon ve tercümesi ile yayınlanmıştır. KBo XXII 6, H.G.Güterbock, "Ein neues Bruchstück der Sargon-Erzählung 'König de Schlacht'," MDOG 101(1969), s.14-26'da yayınlanmıştır.

⁵⁰ Hititçe çivi yazılı belgelerde bu şehrin adı, Purushanda, Parsuhand/ta formunda geçmektedir: Bak.H.Ertem, Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları, Ankara 1973, s.113; G.F.del Monte-J.Tischler, Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte (RGTC VI), Wiesbaden 1978, s.322-323. Bu şehrin adı Eski Asur kaynaklarında da Burushattum olarak geçer: Bak. K.Nashef, Die Orts-und Gewässernamen der altassyrischen Zeit (RGTC IV), Wiesbaden 1991, s.29-31. Orta Anadolu'da, genellikle Tuz Gölü'nün güneyinde olması gerektiği öne sürülen Purushanda/Burushattum, Acemhöyük'te lokalize edilmek istenmektedir.

bu, metnin Boğazköy'de ele geçen bir nüshasından açıkça anlaşılmalıdır⁵¹.

Sargon'un Anadolu'nun içlerine dek sefer yaptığına dair bir başka metin, Asur Ticaret Kolonileri dönemine ait olmak üzere Kültepe'de gün ışığına çıkarılmış, Sargon'u konu alan Eski Asur lehçesi ve çivi yazısı ile yazılmış bir hikayedir⁵². Bu metinde Kanis'ten bahsedilmekte, Hattumlular'ın(Hatti) cezalandırıldığı anlatılmaktadır. Sargon'un Anadolu'ya olan ilgisinin ilginç bir kanıtı da Hitit kralı I.Hattusili'nin Yıllıkları'ndadır. Burada Hattusili, kendisinden önce Mala nehrini sadece Sargon'un geçtiğini ve Hahha'nın askerleriyle savaştığını anlatır⁵³.

Sar tamhari metninde konumuz açısından dikkati çeken nokta, bu dönemde, yani Akkadlı Sargon zamanında Anadolu'da tüccarlığı meslek olarak edinen kişilerin var olduğu, belki bunların yerli tüccarlar olabilecekleri gibi, belki de Mezopotamyalı tüccarlar olduklarıdır. Herhalde bunlar ağırlıklı Anadolu ile Mezopotamya arasında ticaret yapıyorlardı. Bu da hemen akla M.Ö. II.binyıl başlarında Anadolu Mezopotamya arasında Asurlu tüccarlarca yürütülen çok organize ticareti getirmektedir. Yani bu dönemdeki söz konusu organize ticaretin ilk ortaya çıkışı Sargon zamanıyla ilgili olabilir⁵⁴. Tüccarların şikayetine konu olan bir yerli kraldır. Bu yerli kralın kendi askerleri olduğunu öğreniyoruz. Sargon'un buraya yaptığı seferde şehrin duvarını bir yandan öbür yana kesmesi ifadesinden, şehrin etrafında sur bulunduğunu öğreniyoruz. Şehir kapısı ifadesi var. Sargon bu şehri tahrip etmeden ele geçirmiş ve Nur-daggal'a boyun eğdirmiştir.

Nur-daggal'ın metinde kral unvanını taşıması, şehre ilişkin metinde yer alan ifadeler, burada bir şehir devleti ve şehir devleti kralı ile karşı karşıya olduğumuzu ortaya koyar. Tüccarlar yerli ise, bunların Sargon'dan yardım isteyecek kadar organize olduklarını ve Mezopotamyalı olsalar bile Anadolu şehirlerinde yine de organize bir ticaret geleneğinin olduğunu gösterir.

⁵¹ Güterbock, MDOG 101, s. 14 vd.

⁵² C.Günbattı, "Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet," Archivum Anatolicum 3 (1997), s.131-155.

⁵³ KBo X 2 29-42. Bu konuda bak. H.G.Güterbock, "Sargon of Akkad Mentioned by Hattusili I of Hatti," JCS 18(1964), s.1-6. Ayrıca, adı geçen coğrafya adlarından Mala'nın Fırat'ın Purattu'dan başka bir adı (del Monte-Tischler, a.g.e., s.537) veya Fırat'ın Toroslar'ın kuzeyinde Malatya bölgesindeki kollarından birinin adı (O.R.Gurney, "H.G.Güterbock und H.Otten, Keilschrifttexte aus Boghazköi X," JCS 16 (1962), s.27) olabileceği ileri sürülür. Fırat'ın batısında bir yerde olması gereken Hahha şehrine ilişkin bibliyografya için bak. Del Monte-Tischler, a.g.e., s.61-62.

⁵⁴ Günbattı, a.g.e, s.148.

Naram-Sin'in icraatını konu alan ve Boğazköy arşivinde ele geçmiş olan metinde⁵⁵ kral Enlil mabedini inşa ettirdiğini belirttiikten sonra kendisine karşı isyan eden şehirleri krallarıyla birlikte sayar⁵⁶. Bu şehirler ve krallar arasında, daha sonraki dönemlere ait içerikli metinler vasıtasıyla Anadolu'da olduklarını bildiğimiz yerler vardır. Hatti kralı Pamba, Kanesh kralı Zipani, Amurru kralı Huwaruwas, Sedir Dağları kralı Işquppu, Kursaura kralı Tisbinki adı okunabilenler arasında bizim daha sonraki zamanlara ait metinler dolayısıyla tanıdıklarımızdır. Bunlardan Amurru Suriye'de⁵⁷ ve Sedir Dağlarıyla kastedilen de Amanoslar'dır⁵⁸. Diğer üçü Hatti, Kanesh(Kültepe) ve Kursaura⁵⁹ Anadolu'da yer alır. Metinde kralları ile birlikte adları okunabilen diğer şehirlerle ilgili olarak bu metin dışında bilgi sahibi olamıyoruz. Onlar da her halde Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de olmalıydılar.

Naram-Sin'in sayılan toplam 17 kralla savaştığı ve bunları yendiği anlatılır, ifadeye göre kral bu 17 kralın hepsiyle birden, yani bunların oluşturduğu herhalde ortak bir güce karşı savaşmıştır.

Burada bizim açımızdan dikkat çekici olan Anadolu'da olduğunu kesinlikle bildiğimiz üç şehir ve kralından bahsediliyor olması ve bunların bir araya gelerek ortak düşmanla mücadele etmiş olmalarıdır. Şu durumda Anadolu'nun o dönem siyasal yapısı için buradan çıkarılabilecek sonuç, ortak tehlike karşısında askeri güçlerini bir araya getirebilen şehir devletlerinin bulunduğudır.

Bunun dışında Naram-Sin zamanında Anadolu ile ilişki kurulduğunun başka yazılı⁶⁰ ve arkeolojik⁶¹ kanıtları vardır.

⁵⁵ KBo III 13 (2BoTU 3).

⁵⁶ Güterbock, ZA 44, s.67 vd.; J.G.Westenholz, "Relations Between Mesopotamia and Anatolia in the Age of the Sargonic Kings," XXXIV.Uluslararası Assirioloji Kongresi (6-10. VII. 1987 istanbul), Ankara 1998, s.14 vd.

⁵⁷ Amurru Hititçe çivi yazılı metinlerde geçtiği yer için bak: Ertem, a.g.e., s.9; del Monte-Tischler, a.g.e., s.14-15. Eski Asurca metinlerdeki için bak: Nashef, a.g.e., s.10-11.

⁵⁸ Bak. del Monte-Tischler, a.g.e., s. 143.

⁵⁹ Burada geçen Kursaura'nın, sonraki dönemlerdeki Garsaura(Aksaray) olduğu kabul edilmektedir. Bibliyografya için bak.: Ertem, a.g.e., s.80; del Monte-Tischler,a.g.e., s.227.

⁶⁰ CT XIII 44 II 4: H.G.Güterbock, "Die Historischen Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200," ZA 42(1934), s.70,72: Sultantepe tabletleriyle tamamlanmış olarak bak. O.R.Gurney, "The Sultantepe Tablets," An.St. 5(1955), S. 100-101. Burada Purushanda(Burushanda)'ya sefer yapıldığı ve şehrin tüm bölgesinin talan edildiği yazılıdır. Ancak bu seferi yapan bizzat Naram-Sin değildir.

Ur kazılarında Naram-Sin'in Subartu'ya ve yüksek memleketlere, yani Anadolu'ya yaptığı seferleri anlatan bir heykel kitabesi bulunmuştur: S.Smith, Ur Excavations Texts I pl.56 No:275.

Yukarıda ele aldığımız Eski Bronz III dönemine ilişkin arkeolojik kazıların bize sunduğu imkanlar ölçüsünde Anadolu'nun o dönem siyasal yapısına ilişkin yapılabilen yorumlar, Akkadlı kralları konu alan çivi yazılı belgelerdeki Anadolu'nun siyasal yapısına dair yorumlara olanak veren kayıtlarla uyumludur. Bunlar birlikte değerlendirildiğinde yukarıda ele aldığımız arkeolojik ve yazılı belge gruplarıyla otaya konulabilen sonuçlar daha güçlü olarak kabul edilebilmektedir. Yani bu dönem Anadolu'sunda genel olarak ortaya çıkan, belli bir gücü elinde tutan ve çevresindeki daha küçük yerleşim birimlerini ve bölgesini kontrol edebilen, saray ve bunun yanı sıra başka amaçlarla, belki kamu binaları olarak kullanılmış, büyük ölçekli mimari yapılara sahip, etrafı surla çevrilmiş, şehirlerin, şehir devletlerinin varlığıdır. Öyleki, Akkad kralları Anadolu'ya geldiklerinde başında bir kralı ve ordusu bulunan şehirlerle karşılaşmış, mücadele etmişlerdir. Zira, Troia II defnesi ve Alaca Höyük mezar buluntuları gibi örnekler hatırlanacak olursa, bunlar krallara yaraşır zenginliktedir. Büyük zenginlikleri ellerinde toplamış olan kişilerin, şehirlerin başına geçerek hakimiyetlerini şehrin etrafındaki topraklara kabul ettirmeleri sonunda şehir devletlerinin oluştuğu söylenebilir. Bu tür şehirlere en iyi örneğin Norşuntepe olduğundan ve bunun yanı sıra başka örneklerden de yukarıda bahsettik. Şehirlerin etrafının surlarla çevrili olması merkezi otoritenin olmamasıyla da ilinti kurulabilecek bir olgudur. Şehir devletleri arasında mücadelenin sürekli olduğu muhakkaktır, ancak, ortak tehlike karşısında bir araya gelmeleri de bir gerçektir. Anadolu'nun bu siyasal yapısı, sonraki Asur Ticaret Kolonileri dönemine ait olmak üzere yazılı belgelerde iyi tanıdığımız siyasal yapısıyla da uyumludur. Asur Ticaret Kolonileri dönemi Anadolu'sunun siyasal yapısına ilişkin bize bilgiler sunan en ilginç metin, Kültepe'de ele geçmiş olan bu dönem yerli Anadolu kralları arasındaki yazışmaya aittir. Eski Asur dili ve çivi yazısının yerli krallarca da kullanıldığını kanıtlayan bu mektup, Mama kralı Anum-Hirbi'den Kanek kralı Warsama'ya yollanmıştır⁶². Bu mektuptan Anadolu'nun Asur Ticaret Kolonileri dönemi siyasal yapısına ilişkin çıkan sonuç, tıpkı

⁶¹ Naram-Sin'e ait Diyarbakır yakınında Pir Hüseyin köyünde bulunmuş olan bir stel vardır: E.Unger ve J.P.Naab, Pir Hüseyin'de Naram-Sin Stelinin Keşfi, İstanbul 1934 'de Yayınlanmış.

Güney Irak'ta Hai bölgesinde bulunan Naram-Sin zamanına verilen bir steldeki tasvir de yer alan bazı unsurların Anadolu ile ilişkiye işaret ettiği üzerinde durulur: M.Mellink, "An Akkadian Illustration of a Campaign in Cilicia," *Anatolia* 7(1963), s.101 vd.

Kuzey Suriye'deki Teli Brak'ta yapılan kazılarda Naram-Sin tarafından inşa ettirilmiş büyük bir saray keşfedilmiştir (M.E.L.Mallowan, *Twenty-five Years of Mesopotamian Discovery*, London 1956, s.32-34). Naram-Sin Anadolu'ya olan seferlerinde burasını üs olarak kullanmış olmalıydı.

⁶² K.Balkan, Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup, Ankara 1957. Anadolu'nun o zamanki siyasal yapısına ilişkin yorum s.32-34'tedir.

önceki Akkadlar çağı Anadolu'sunda olduğu gibi, başında kralların bulunduğu, belli bir bölgeyi elinde bulunduran devletçikler, yine bunlara bağlı, başında bir kralın bulunduğu şehirlerdir. Başında daha küçük kralın bulunduğu şehirler doğrudan bağlı oldukları devletçiğin kontrolü altındaydılar. Devletçikler arasında mücadeleler yaşandığı gibi, barış ortamının hakim olduğu zamanların da bulunduğu mektuptan anlaşılmaktadır.

Abstract

Political Situation in Anatolia During the Akkadian Dynasty

The Early Bronze III period in Anatolia is characterized by a culture of largely local development. This period was to be correlated with the Akkadian dynasty in Mesopotamia. Central, eastern and south-eastern Anatolia were densely settled in the Early Bronze Age III. Fortified towns with small scale urban architecture were emerged in traditional centres of economic and political power located in densely populated areas of Anatolia, except in the Black Sea region. Considering that some Early Bronze III settlements contained architectural remains which could only be interpreted as palace complexes one is tempted to agree with the assesment that city-states owned the political and economic life in the Anatolia. This was also confirmed by writing sources attributed Sargon of Akkad and his grandson Naram-Sin. These documents give us at least some indication of political situation in Anatolia during the Akkadian dynasty.

Kaynaklar

Albright, W.F., "The Epic of the King of Battle: Sargon of Akkad in Cappadocia," *JSOR* 7(1923), s. 1-20

Alkım, U.B., "Dördüncü Dönem Tilmen Höyük Kazısı (1962)," *TAD* 12 (1962), s.5-7

Alkım, U.B., "İslahiye Bölgesi Araştırmaları ve Tilmen Höyük Kazısı," *TAD* 13 (1964), s.5-17

Alkım, U.B. *Anatolia I*, Geneva 1968

Alkım, U.B.-Alkım, H.-Bilgi, Ö., *İkiztepe I*, Ankara 1988

Alp, S., "Karahöyük Kazısı," *Belleten* 31, s.456-457

Alp, S., "Karahöyük Kazısı," *Belleten* 37, s.434-435

Ank, R.O., "Karaoglan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığındaki Özellikler," *III. Türk Tarih Kongresi 1943*, Ankara 1948, s.47-59

- Balkan,K., *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*, Ankara 1957
- Blegen,C.W., *Troy 7,7*,1950
- Burney,C.A., "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age," *An.St.* 8(1958), s.157-209
- Ertem,H., *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini*, Ankara 1973
- Esin,U., "Tepecik Kazısı, 1970," *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, Ankara 1972, s. 147 vd.
- Esin,U., "Tepecik Kazısı, 1974," *Keban Projesi 1974-75 Çalışmaları*, Ankara 1982, s.71 vd.
- Goldmann,H., *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus 11*, New Jersey 1956
- Gurney,O.R., 'The Sultantepe Tablets," *An.St.* 5(1955), 93-113
- Gurney,O.R., "H.G.Güterbock und H.Otten, Keilschrifttexte aus Boghazköi X," *JCS 16 (1962)*, s.27
- Günbatu,C, "Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet," *Archivum Anatolicum 3 (1997)*, s.131-155.
- Güterbock,H.G., "Die Historischen Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200," *ZA 42(1934)*,s.1-91
- Güterbock,H.G., "Die Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200,Zweiter TeilHethiter," *ZA 44 (793SJ)*,s.45-149
- Güterbock,H.G., "Sargon of Akkad Mentioned by Hattusili I of Hatti," *JCS 18(1964)*, s.1-6
- Güterbock,H.G., "Ein neues Bruchstück der Sargon-Erzählung 'König de Schlacht'," *MDOG 101(1969)*, s. 14-26
- Hamit Zübeyr, "Ahlatlıbel Hafriyatı," *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi 2(1934)*, s.3-100
- Hauptmann,H., "Norşuntepe Kazısı, 1969," *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Ankara 1971,s.71 vd.
- Hauptmann,H., "Norşuntepe Kazıları, 1971," *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Ankara 1974, s.72 vd.
- Hauptmann,H., "Norşuntepe Kazıları, 1973," *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, Ankara 1979, s.43 vd.
- Hauptmann,H., "Kalkolitik Çağdan İlk Tunç Çağının Bitimine Kadar Norşuntepe'de Yerleşmenin Gelişimi," *VIII.Türk Tarih Kongresi 7.cilt*,Ankara 1979, s.55-63

- Kansu,Ş.A., *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Etiyokuşu Hafriyatı Raporu (1937)*, Ankara 1940
- Koşay,H.-Akok,M., "Amasya Mahmatlar Köyü Definesi," *Belleten 14(1950)*,s.481-485
- Koşay,H.Z., "Pulur(Sakyol) Kazısı 1969," *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Ankara 1971, s.99 vd.
- Koşay,H.Z.-Akok,M., *Alacahöyük Kazısı, 1963-67 Çalışmalar ve Keşiflere Ait tik Rapor*, Ankara 1973,
- Lloyd,S., "The Early Settlement of Anatolia," *The Dawn of Civilization*, London 1961,s.161-194
- Lloyd,S.-Mellart,J., *Beycesultan I*, London 1962
- Lloyd,S., *Early Highland Peoples of Anatolia*, London 1967
- Loon,M.N.van, *Korucutepe II*, New York 1978
- Mallowan,M.E.L., *Twenty-five Yeras of Mesopotamian Discovery*, London 1956
- Mellaart,J., "The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean," *AJA 62 (1958)*, s.9-33
- Mellaart,J., *The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia*, Beirut, 1966
- Mellaart,J., "Anatolia, c.2300-1750," *CAH 1/2*, Cambridge 1971, s.681-706
- Mellink,M., "An Akkadian Dlustration of a Campaign in Cilicia," *Anatolia 7(1963)*,s.101-115
- Mellink,M., "The Early Bronze Age in West Anatolia," *The End of the Early Bronze Age in the Aegean* (ed. Gerald Cadogan), Leiden 1986, s. 139-152
- Monte,G.F.del-Tischler,J., *Die Orts-und Gewassernamen der hethitischen Texte (RGTC VI)*, Wiesbaden 1978
- Nashef,K., *Die Orts-und Gewassernamen der altassyrischen Zeit (RGTC IV)*, Wiesbaden 1991
- Özgüç,T.-Akok,M., *Horoztepe, Eski Tunç Devri Mezarlığı ve Iskan Yeri*, Ankara 1958
- Schroeder,O., "Die beiden neuu Tontafel," *MDOG 55 (1914)*, s.39-45
- Smith,S., *Ur Excavations Texts I* ,pl.56 No:275.
- Tezcan,B., *1964 Koçumbeli Kazısı*, Ankara 1966

Unger,E- NaabJ.P., *Pir Hüseyin'de Naram-Sin Stelinin Kesfi*, istanbul 1934

Westenholz,J.G., "Relations Between Mesopotamia and Anatolia in the Age of the Sargonic Kings," *XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi (6-10. VII. 1987 İstanbul)*, Ankara 1998, s.5-22.

Weidner,E., *Der Zug Sargons von Akkad nach Kleinasien*, BoSt VI,1922

Yakar,J.,*The Later Prehistory of Anatolia,The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*, 1985,I, II

YakarJ., "Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia," *An.St.* 35(1985), s25-38.